

Az élet és vallás.¹

Emberi élet és vallás. Az előbbi egy tünemény, utóbbi egy állandó vágyakozás. Soha egészen meg nem fejthető, örök kérdés mindakettő s létezésük mégis bizonyos. Az emberi élet legerősebb bizonyítéka az öntudat; a vallásé — a tudás határán túl — a hívés, a hit. Emberi élet és vallás! Egyik a jelent, másik a jövőt képviseli; egyiknek létezése feltételezi a másikat bármily gyenge alakban vagy módon is. Az élet, a lét itt keresi feltételeit, szükségleteit a tapasztalat, az ismeret, a tudás körén belől, s mégis a jövőnek rejtélye és az, hogy minden napi életünkbe állandóan belenyul valamely ismeretlen kéz, a tapasztalati tudás határán kívül ragad minket és a szüntelen vágyakozó lélekben megszületik így a hívés, a hit. S aztán éppen mint a testi ösztön és vágy, úgy a lélek is keresi kielégítését egyfelől önmagában, másfelől önmagán kívül. A bölcs szerint egyensúlyra, összhangra, harmóniára törekszik minden, a test és lélek is. A lélek e törekvése megteremti aztán a vallást. Azt a vallást, a melynek nem elég a csak önkeblünkben táplált hit és bizalom, hanem külsőleg is megnyilatkozik az ugynevezett ismeretlen, de az erős lelki meggyőződés alapján tulajdonképen ismertté vált legfelsőbb erő, hatalom, lény iránti hódolat, tisztelet, s szeretetben és engedelmisségben. Így lesz a vallás ismerete Istennek s kifejezése az iránta való tiszteletnek. Nem czélom itt vitatni a különböző vallások lényegét, még kevésbé belemenni a különböző egyházak vagy felekezetek hittételei igazságának a vitatásába, csupán azt akarom megállapítani, hogy az emberi élet feltétlenül megköveteli a hitet, a vallást, e kettő egymást nem nélkülözheti; és hogy a vallás mintegy az emberi természetben, a léleknek állandó vágyakozásában gyökerezik. Azt akarom megállapítani, hogy az ember, lakózzék bár a művelt Európában vagy a legsötétebb Afrikában, vallás nélkül el nem lehet. Mindegy aztán, hogy műveltségi fokának vagy sok más körülménynek megfelelően itt alacsonyabb, amott meg magasabb fokán áll is a vallásosságnak; mindegy, ha itt még bálványoknak hódol avagy Buddha, Mohamed, avagy

¹ Felolvastatott a Theologiai intézet tanévi megnyitása alkalmával 1909. sept. 9-én.

Jézus tanításait öleli-e keblére. A tény csak az, hogy különböző formában ugyan, de elváhatatlanul össze van forrva az emberi élet és vallás.

Sokan vonták ezt kétségbe egyfelől felületes vizsgálódás, másfelől bölcsészeti szemlélődés alapján. A kétségbe vonók vagy éppen tagadók nagy része rendszeren azok közül került és kerül ki, a kik a vallást mint ülyent, azonosítják az általok ismert egyházakkal vagy felekezetekkel, sőt legtöbbször az egyházakat képviselő, sokszor nem éppen jó úton járó papsággal. Annyiban igazuk van ezeknek, hogy az egyháznak tényleg a vallás hű kifejezőjének, a papságnak az egyház igazi hű képviselőjének kellene lennie. De hát a sok gyarlóság révén itt is sok hiba, sőt vétek akad.

Az ember mióta a világ áll, mindig kutatta a világnak előállítását s ama viszonynak a megmagyarázását, hogy levén ok és okozat, anyag és erő, minő viszonyban állanak ezek egymással, vagy más szavakkal, minő viszony van az Isten, világ és ember között. Készen volt és van ezért mindig a bölcséleti szemlélődők osztálya, a kik bölcséleti rendszerük felállításában, sőt érvényesítése körül mindig szembetalálkoztak a vallással, illetve az egyházzal s ezt utjokban nagy akadálnak tekintvén, igyekeztek mint botránykövet félre hengeríteni, megsemmisíteni. S ha már másképen nem lehetett, elövelték a vallásnak kigunyolását, hangoztatták szükségtelen voltát, hiába valóságát, sőt emberi találmánynak kiáltották ki a vallást és megtagadták Istennek lételet is. Voltak mások, kik bölcsészeti és erkölcsi rendszereikkel helyettesíteni törekedtek a vallást. Csak nem régen néhány ember arra törekedett Angliában, hogy minden vallást eldobva, teljes bölcsélet-erkölcsi alapon egyesítse az embereket s hogy semmi se legyen, a mi a nyugat által elfogadott keresztény vallásra emlékeztessen, a názárethi próféta evangéliuma helyett Plató, Socrates, Aristoteles, Des Cartes, Spinoza, Kant és Hegelnek stb. a gyakorlati életre vonatkozó egy-egy bölcs mondását iratta a falra. Szép törekvés lerontani akarni így az elválasztó korlátokat, de a hit, a vallás magát meg nem tagadja, hiszen azok is, kik ily gondolatokkal, elvekkal és törekvésekkel voltak eltelve, kénytelenek voltak meghódolni a vallás előtt.

Bármennyire akarták és akarják is egyesek Istent és a vallást kitzasztani a világból, kitörülni az emberi élet- és lélekből, sikerre jutni sohase fognak. Ellenük van a mult, jelen és ellenük bizonyosságot fog tenni a jövő. Kétkedések és tagadások ellenére a vallás élt és élni fog. Az egyházak változhatnak, elsöpörtethetnek, de a vallás megmarad, míg lesz ember e világon s míg lesz rejtély előtte és vágyakozás a jövőre. A vallás megmarad, mert az az emberi természetben gyökerezik, az a lélekhez van növe.

A vallás ellen sokszor és sokan szólottak, de az élet, a gyakorlati élet ellene mondott mindazoknak. A vallás lényege

az életnek. Öröm vagy szenvedés, remény vagy csüggedés nem lehetett és nem is lehet el soha vallás nélkül. Lehet nem eléggé öntudatos ez még az ifjunál, de a mint az idő telik, inkább és inkább válik tudatává mindenkinek; mert mikép az ismereteket, a tudást is a tapasztalat adja, gazdagítja: úgy a vallásosság is csak akkor lesz erősebb, a mikor a külső és belső lelki tapasztalatok gyarapodnak.

A vallásosság egyfelől külsőség, másfelől és főképp belsőség, és mégis átalakító hatással van egész világunkra, a belsőre és külsőre egyaránt. A külső meglátszik a világ előtt is, midőn magaviseletünket, erkölceinket alakítja át. S éppen a vallásnak, a vallásosságnak a külsőségeiben való megnyilatkozása az, a mi magára vonta az egész világ figyelmét, a mi támaszává, oszlopává tette azt az államoknak; itt jön e kettő szoros összekötetésbe egymással. Az államnak erkölcs kell, a vallás pedig ezt műveli és itt kezdődnek, itt gyökereznek ama források, melyekből az egyházjog kifejlődik.

A vallásnak, a vallásosságnak nagy befolyása, átalakító hatása van az életre bensőleg és külsőleg, egyénileg és társadalmilag. Ezt megezáfolni nem lehet, ha kisebbtik is. A kik tehát ennek szolgálatába lépnek, jót cselekesznek önmagukkal, embertársaikkal, hazájukkal, nemzetükkel s az egész emberiséggel. A francia forradalom megpróbálta volt el lenni vallás nélkül, de féktelenséggé fajult egész küzdelme s hamar rájött arra, hogy ha vallás, ha Isten nem volna, azt akkor is teremteni kellene.

És önök ifju barátaink, velünkegyütt a vallásnak, vallásosságnak ápolására, művelésére, terjesztésére kíváuják szánni velünk együtt egész életüket!?... Jól meggondolták-e a dolgot, megvizsgálták-e önmagukat, elhivatásukat?... Nem csüggesztem, mert hiszen Istenért s az emberekért élni tisztán, önzetlenül: a legszebb a világon; de azt is tudják meg, hogy Istent kigunyolni, az embereket bizonyos ürügyek alatt becsapni, megcsalni: a leggyalázatosabb ez életben. A munka sok, a mező tágas, a küzdelem óriási, nemcsak a világgal, hanem saját pályatársaikkal és a világgal szemben is. Van-e elhivatásuk e munkára: ez a fő, mert az erőt meg lehet szerezni, megadja azt Isten. Ha nincs elhivatásuk, ha egy benső hang nem kiáltja szüntelen, hogy mely uton haladjanak: akkor sokkal jobban teszik, ha pályájukról még most visszalépnek, semhogy maguknak és nekünk is később keserű csalódást okozzanak, hiszen a mi vallásunk, még több lelki erőt és több önmegtágadást, szenvedést követel, mint bármely más.

Mi bizunk önökben és a jó Istenben! Bizunk abban, hogy önöket tiszta lelkesedés, nemes hajlam hozta előkészülni a lelkészi pályára, élni a Istenért, és az emberiségért; bizunk abban, hogy önöket erős becsvágy hozta ide, előkészülni, követni

azt a példát, mely szenvedéseken, Golgotha halálán keresztül is fénylik évezredek óta az emberiség előtt. És bizunk a jó Istenben, hogy, a ki elhívta önöket az igazság és szeretet országának művelésére, erőt is fog adni, hogy hátrafelé ne nézzenek, ha rátették kezüket az eke szarvára.

Önök nemcsak általában a vallást, hanem a tiszta keresztény unitárius vallást és vallásosságot készülnek és lesznek hivatva szolgálni. Minket Isten és Egyházunk bizalma arra hívott el, hogy igyekezzünk utat mutatni a rengetegben. Jaj mi nekünk, ha csak azt kiáltjuk önöknek, hogy *előre* és nem azt, hogy *utánam!* Mi a jó Isten segedelmével igyekezni fogunk előre: jőjjenek önök nemcsak utánunk, hanem mivelünk egy nagy eszme, egy nagy czél megvalósítása érdekében. Soha se igyekezzenek urak lenni, hanem elégedjenek meg, és töltsse el benső öröm szívéket, ha jó szolgák lehetnek, mint az Ur Jézus!

Mi a keresztény vallást és vallásosságot, speciálisan a keresztény unitárius vallást és vallásos életet kívánjuk szolgálni. Nagy szó, mert különbözőségünket jelenti ez másoktól. Szabadságot, oly szabadságot jelent ez, melynek szabadossággá fajulnia soha sem szabad. Nekünk nagyobb a felelősségünk, mint bárki másnak. Olyan dogmáink, melyek előhaladásunkban akadályoznának, nekünk nincsenek, a fejlődés útja nyitva áll előttünk, mintegy zárkövek vagyunk mások előtt. Előhaladás a vallásos, avagy ha úgy tetszik, az egyházasélet terén egyedül csak általunk, rajtunk keresztül lehet. Ezért vagyunk, ezért leszünk mi „a jövő vallása“, a mint azt egy nagy emberünk, mély belátással, oly bölcsen mondotta.

Az élet és vallás össze vannak növe. A milyen lesz a mi vallásunk, olyan lesz a mi életünk, erkölcsünk. Vallásunk idáig sok szenvedést hozott reánk, de szégyent még soha. Ezután sem szabad ezt hoznia. De ez a mi együttes munkánktól függ. Hogy önök további lelkesedést, erőt merítsenek, mi igyekezni fogunk elvezetni ifjui lelküket a lehetőleg kies mezőkre. Az ószövetséggel be fogják járni Kanaán, Egyiptom, Assyria, Babylon és Persia határait, földjeit; látni fogják évezredeknek bölcseségeit, a sok reményt és csüggedést, a nemes fejlődést és mindeneknek felette azt, hogy mikép bontakozik ki a felhőből az egységes szerető Atya. Az újszövetségben füleikbe csengenek majd Jézusnak mézédés szavai és az egyetlen szerető atyának segedelmével, az idvezítő vezetése mellett, be fogják járni a Galileai tengernek szépséges tájait, megpihennek az olajfák hegyén, hajlékot építenek Bethaniában, majd sirni fognak Dávid városában, Salamon templomában. S míg a vallások történetében látni fogják, hogy az élet a vallással a legrégebb időtől kezdve összeforrt, hogy a vallás nemcsak az erkölcsnek, hanem a tudománynak és művészetnek édes anyja; míg a bölcsészet önmagukba elmerülni, önmagukat megismerni tanítja: addig az én

tárgyam közelebb jön az élethez s ezzel én igyekezni fogok vezetni önöket végig ama panorámán, a melyet mutat nekünk az egyháztörténelme a bethlehemi jászoltól a mai korig, történelmi és jogi fejlődéseiben. Egy folyamra bocsátjuk rá ezzel kicsiny sajkánkat, egy folyamra, mely visz, ragad minket magával félelmes, avagy szépséges tájakon, egyenes avagy kanyargós úton, sziklák közt, vizeséseken, felzavart avagy tiszta vizeken. A hol megyünk, a mit látunk, figyeljük meg, mert az az élet; a rideg élet a maga valóságában, szépségében vagy csunyaságában; a hol megyünk az az élet, a mely bár elmúlt, de részleteiben avagy egészében ismét, újra visszajöhet.

Nem kicsinylem, nem is szabad, de nem is tudnám kicsinyleni theologiai intézetünknek egyetlen tantárgyát sem, hiszen tény és való, hogy a theologusnak első sorban biblicusnak kell lennie, azután pedig otthonosnak kell éreznie magát a bölcselében, mint bevezető tudományban, a hit- és erkölestannak fejlődésében s egyes ágazataiban. Azonban senki se vegye tőlem rossz neven, ha csupán néhány sorban rámutatok a saját tárgyaim fontosságára.

Nézetem szerint hiába való minden eszme, ha meg nem valósítható, hiába való minden tudomány, ha gyakorlati haszna és eredménye hiányzik; a pusztá szemlélődés haszontalan, ha nincs abból haszna az emberiségnek. Még a költő is hatni akar lelkesedésével és szavaival, a nagy bölcsék is mindig az emberek javát keresték és keresik. Edison sem törné magát bizonyára, ha nem óhajtana könnyebbséget nyújtani az emberiségnek; mi magunk, mihelyt nem származhatik fény, előmenetel — hitünk szerint — munkánkból az emberekre, nem érdemes munkát végezünk. Legjobb, ha átengedjük a teret másoknak. Igen ám! de ehez is nagy önismeret és emberismeret kell. Tény az, hogy gubóba burkolodzott selyem hernyóknak lennünk soha sem szabad. Ha valaki lelkésznek szánta magát, az ő élete többé nem az övé, hanem az Istené és embertársaié.

Az élet és vallás össze vannak növe, egymás nélkül nem lehetnek. Ez állításnak van gyakorlati igazsága. E gyakorlati igazságot a történelem fogja önöknek megmutatni. A történelem, de csak akkor, ha azt úgy tanulmányozzák, a mint szükséges. Ha csak kisebb kirándulást tesznek ennek bérczeire, csendesen, időmultával elmosódnak, valamint a fájó, ugy a szép emlékek is. Tanulmányozzák azt úgy, mint az életnek tanítómesterét s akkor örökké hálások lesznek iránta. Utat fog ez így mutatni a rengetegben s bölcsességet fog adni a változó körülményekben. Nem az évszámok, nem az események tudása a fő, hanem a bölcsesség, melyet azok nyújtanak. Okát, okát keresni és adni mindennek; belátni, hogy az eldobott kőnek és szónak nem vagyunk többé urai, hogy mustármagból mikép

lesz terebélyes fa, számot vetni a következményekkel és tudni, minek mi lesz az eredménye: erre tanít minket a történelem.

Jó protestánsok, sőt több, jó unitáriusok kívánunk lenni. Ez nem lehet, ha nem ismerjük a multaknak szent és igaz küzdelmeit, eszméit és lelkesedéseit. Ki tudná követni Jézust, ha nem ismeri jól eszméit, életét, példáit és lelkesedéseit? Ki tudna jó protestáns lenni, ha nem bir fogalommal a hugenották és a magyar gályarabok szenvedéseiről és kitartó küzdelmeiről; és ki tudna sziklaszilárd unitárius lenni és maradni, ha nem tudja, hogy e vallás az igazán tiszta, magyar vallás, mely itt gyökerezett bérczes kis hazánk talajában; ha nem ismeri, hogy e vallásért mennyien véreztek el, s mennyien hoztak egy jobb jövő reményében áldozatot, és hogy mennyire benne volt kezdetől fogva unitárius vallásunkban az igazi tiszta magyar hazának szeretete.

Igen, kedves barátaink! Jőjjenek a történelemhez és lássák meg belőle, hogy a protestáns s főleg az unitárius vallás az, a mely szilárd alapja az államnak, mely nem az állam ellen, hanem mindig azzal együtt küzd a polgárok javáért; hogy lássák meg a protestántizmus éltető hatását a világra, a szabadságra, az emberi jogoknak kivívására. Jőjjenek a történelemhez, hogy lássák meg a vallásnak alkotó erejét, hatalmát a társadalmi és nemzeti életben, a tudományban és művészetben. Nézetem, erős meggyőződésem szerint, a mai társadalmi és szociális nagy kérdéseket is soha senki meg nem oldja. Ez egyedül és kizárólag a vallásnak feladata, joga és kötelessége. Nézetem szerint csak egyedül ez tudja és ez fogja azokat megoldani! Így tanít engem a történelem. Jőjjenek a történelemhez, hogy lássák meg az egyéni és társadalmi rend és jogok felépülését.

S ha mindezeket látták s ha mindezekből az élet bölcsességét leszűrtek maguknak, akkor még csak egyre kérem s ez az: készüljenek arra is, hogy soha önzően ne éljenek, mert Mirabeau szerint, a papság önzése mindig megölje az egyházakat. A lelkész egyéni önzéséből egyetemes kár származik.

A vallás és az élet össze vannak növe. E gondolattal induljunk el az évben is munkánkra. Lesz, a mi lelkesítsen; lesz, a mi önzetlenné tegyen. E gondolattal és azzal, hogy így nem lesz hiábavaló életünk, kezdjünk szántani új ugarat. És szántunk, munkálkodjunk mindaddig, míg egyszer csak karunk lehanyatlik, értelmünk elhomályosodik és szívünk azt suttogja: elfáradtam. És ekkor, ekkor aztán, a mikor már közel lesz az éjféli s pihenni kell térnünk, engedje a jó Isten, hogy egy munkás élet után, mondhassuk el mindnyájan a mi üdvözítőnkkel: „Atyám! én dicsőítettelek téged e földön, most anakóráért dicsőíts meg engem temagadnál.“

Kirándulás a boldogság hegyére.¹

(Egyházi beszéd.)

„ . . . Ha volna csak annyi hitek, mint a mustármag, hegyeket mozdíthatnátok ki helyök-ből.“ Mát. 17, 20.

Százszor és czerszer hangoztatta már ezóta a kereszténység az igazi vallásos érzelem ama megnyilvánulását, a melyet alapigegyánánt felolvastam. De úgy érzem, hogy ez a gyakori megismétlés egyáltalán sohasem vált annak hátrányára: ellenkezőleg, mindenik elővarázsolt abból valamelyes addig észre nem vett szépséget. Mert csakugyan egy olyan megnyilvánulás Idvezítőnk érzelemvilágából ez a nyilatkozat, mint regényes szépségű táj felett a magasra emelkedő szikla-csúcs: akármelyik álláspontból szemléljük azt, nem tudunk betelni annak változatos szépségével. Megközelíteni akarván: zavarba jövünk a felvezető ösvények megválasztásánál. Fölfelé haladván: szeszélyes kanyarulatok és szédítő mélységek daczára sem érezünk fáradságot. Csúcsára fölérvén pedig: önkéntelenül száll el ajkunkról, az előnkbe táruló látványtól, a meglepő gyönyör jóleső sohaja. Valóban érezzük: elég egy ilyen út arra, hogy szivünkbe mély gyökeret bocsásson az ismétlés és szemlélődés kielégíthetlen vágya.

Egy ilyen természeti látványhoz hasonló kép tűnik lelki szemeim eleibe is abból az érzelemvilágból, mely a felolvasott bibliai hely megismétlése nyomában előmbe tárul. Látom ugyanis, mintha a megelegetés, a megnyugvás, a meggyógyulás, a boldogság megtestesült sziklája volna az a vágy, mely hajdanában egy meggyógyulni vágyó tömeget Idvezítőnkhez és az ő környezetéhez vonzott. Ugy nézem, mintha valami égető szomjasságot példázna a tanítványok ama fürkésző tekintete, mely az oda felvezető ösvények

¹ Elmondott Kolozsváron a jelen évi r. főtanács alkalmával.